

demografskog faktora; (2) produžavanje značaja paternalističke države; (3) ukorenjenost populističke demokratije u suštinski kolektivističkoj političkoj kulturi; (4) trajni značaj modela etničkih različitosti; (5) nestabilan balans između tradicionalnog i modernog; (6) napetosti između lokalnog i globalnog. Problemi sublimirani i razvrstani u ovih šest tačaka su rezultat piščevog sagledavanja procesa dugog trajanja na ovim prostorima, dalje i bliže prošlosti. Ujedno ovako strukturira-

nim analitičkim pristupom moguće je upoređivati delove jugoslovenskog društva sa drugim balkanskim državama ili regionima.

Ovom studijom Džona Olkoka dobili smo izazovno štivo koje inspiriše preispitivanja - gde smo stigli i koliko smo daleko od pravih objašnjenja šta je bila Jugoslavija i šta je doprinelo njenom istorijskom nestanku.

*Dr Mile BJELAJAC*

*Alber Male, Dnevnik sa srpskog dvora 1892-1894.*

Priredila i prevela Ljiljana Mirković. Clio. Beograd 1999.

Alber Male (1864-1915), francuski istoričar, bio je, 1892-1894. godine, profesor istorije diplomatije kralju Aleksandru Obrenoviću. Za to vreme vodio je dnevnik, koji se, zahvaljujući predanim istraživanjima Ljiljane Mirković, sa njenim temeljnim predgovorom i u njenom odličnom prevodu sa francuskog jezika, posle više od sto godina, pojavljuje u srpskom izdanju.

Vreme koje je Male proveo uz kralja Aleksandra Obrenovića izuzetno je značajno za istoriju Srbije, a nije dovoljno istraženo. Posle donošenja liberalnog Ustava od 1888. godine i abdikacije kralja Milana, Srbijom je, po drugi put posle 1868. godine, vladalo Namesništvo. Maloletni kralj Aleksandar, čiji su roditelji bili razvedeni, živeo je usamljeno, okružen svojim strogim i neinventivnim mentorima.

Iznenaden izvanrednom inteligencijom mladog kralja i zrelošću koja je prevazilazila njegov uzrast, Male mu je pri-

šao ne samo sa simpatijama već i sa ambicijom da pomogne da se potencijali za velikog monarha, koje je kralj Aleksandar posedovao, i razviju. Da je ostao samo u ulozi učitelja, Male je mogao da odigra značajnu ulogu. Ali, on je bio i instrument francuske diplomatije. Male je bio involviran u politički život Srbije mnogo više nego što je to njegova dužnost dopuštala. To je uticalo na udaljavanje kralja Aleksandra od njega i, razume se, na njegovu napuštanje Srbije.

Male je postepeno otkrivao Srbiju: narod, društvo, dvor, crkvu, srpsku elitu - pretežno onu koja se školovala u Francuskoj i kojoj su pripadali njegovi prijatelji u Srbiji, radikali (Milan Milovanović, Milenko Vesnić, dr Đoka Jovanović). Brzo je shvatio da u oceni jednog društva, koje se tek oslobađalo nasleđa viševekovne turske vladavine, i koje se nalazilo u previranju, ne može da primenjuje francuska merila, a još manje sme da se zaustavi samo na pojavnom:

„Ovlašni lak civilizacije jeste ono što govori njima (Srbima – L.P.) u prilog i zavodi stranca prolaznika. Lak civilizacije ispucalo na hiljadu mesta jeste ono što vređa oko koje može natenane da razgleda i stvara od njega neprijatelja ovakvog prerusavanja”.

Kroz ove pukotine laka civilizacije, Male je otkrivao: privrednu zapuštenost, socijalnu inertnost, egalitarni karakter demokratije, razorne partijske borbe, nepostojanje pojma opšteg dobra, verski indiferentizam, politiku malih vrata na dvoru, - koja će, po njemu, biti kobna za kralja Aleksandra isto kao što je bila kobna i za njegovog oca, kralja Milana. Prvi utisci o Srbiji razlikovali su se, priznaje Male, od onih koje je stekao posle izvesnog vremena provedenog u njoj: „To je stoga što sada ljude vidim izbliza i što znam da oni koji govore francuski i pomalo misle kao mi (Francuzi – L.P.) predstavljaju najsitniju manjinu. Seljaci i varošani čine mi se gotovo jednaki: svi poednako zlonamerni prema strancima koji dođu da kod njih podižu preduzeća. U poslu oko tramvaja i osvetljenja – mada su brojne pogreške Društva – koliko niskih zajedanja, nemog protivljenja, ne računajući pokušaje da stranca liše onoga što mu pripada, kad vide da posao cveta”.

Lično blizak sa radikalima, koje favorizuje i francuska državna politika, Male dolazi do zaključka da su oni stranka seljačke mase. Oni podstiču njene anarhoidne instinkte, koji su velika prepreka organizovanju države. U naprednjacima, Male otkriva srpsku aristokratiju. On priznaje da su oni nosioci programa civilizovanja Srbije. Ne smatra ih austrofilima i nastoji da razume njihovo

oslanjanje na Austriju: „Kao Francuz, treba da se borim protiv njih. Kao Srbin, primoran sam na zaključak da svi ljudi od vrednosti u ovoj zemlji pripadaju naprednjacima, da su to jedini ljudi za red, jedini ljudi za upravljanje, a Srbija ima apsolutnu potrebu za *upravljanjem*. Nepristrasno gledajući, moram priznati da su u pravu što su za Austriju – ako jesu, jer se ustežem da izreknem sud. Napravljena kako jeste, s položajem kakav jeste, bez ikakve neposredne veze s Evropom, Srbija može opstati samo pod uslovom da je u dobrim odnosima s Austrijom”.

Maleovo viđenje kralja Aleksandra, kako sasvim osnovano zaključuje Ljiljana Mirković, ruši stereotipe naše historiografije o ovom poslednjem vladavocu dinastije Obrenović. Ništa manje, njegove analize orijentacije u unutrašnjoj i spoljnoj politici Srbije, „navode na reviziju opšteprihvaćenih stavova u ulozi onovremenih stranaka u našoj istoriji”.

Zajedno sa drugim izvorima (memorijama, dnevnicima, pismima) o drugoj polovini srpskog 19. veka, Maleov *Dnevnik sa srpskog dvora* ukazuje na neka opšta mesta u razvitku srpskog društva i baca svetlo na neke procese, koji, možda, tek danas ulaze u svoju istorijsku završnicu. Male nije jedini stranac koji Srbiju ovako vidi: „U ovom času stanje u Srbiji je krajnje ozbiljno. To je izvanredno bogata zemlja koja se raspada. Ako putujete po unutrašnjosti, stičete utisak da je zemlja upravo evakuisana, kao posle rata: putevi presečeni ili se ruše. Seljak provodi život u kafani uz čuturu rakije i novine... Rasa postaje krležjava: suviše rani brakovi, sifilis, posledice ratova '75-'77-'85. Umiru od politike”. Ali, ni Srbi je ne

vide drugačije. Male citira reči Stojana Novakovića: „Mi smo na samrti. Izabrali smo svoju ulogu u istoriji. Zemlja je izgubljena po primeru iz davne prošlosti”.

Male je smatrao da je mladost Srbije, u kojoj je ona mogla sebi da dopusti „živanost”, već prošla. Vreme je da Srbija „počne misliti kako je ona već u godinama da bude samouverena i da bi dobro bilo da se lati izbornih promena, da izme-

ni plugove i da se nauči gajenju povrća koje donosi od suseda”.

Dnevnik *Albera Malea* ne ostavlja utisak spisa nastalog pre jednog veka. Zato i otvara pitanje, zajedno sa onim korpusom izvora kojima i sam pripada - nije li naša istorija tako spora zato što je i naša historiografija bila toliko statična?

*Dr Latinka PEROVIĆ*

Gordana Krivokapić-Jović, *Srpska narodna samostalna stranka 1903-1914*, Zagreb 2000.

Zagrebačka srpska izdavačka kuća „Prosvjeta” objavila je u toku prošle godine knjigu iz mnogo razloga može da privuče pažnju čitalačke publike, a posebno specijalista za problematiku istorije Srba u Habsburškoj monarhiji. Dr Gordana Krivokapić-Jović je autor ove monografije o Srpskoj narodnoj samostalnoj stranci u Hrvatskoj i Slavoniji početkom 20. veka, koja predstavlja njen magistarski rad. Značaj obrade jedne ovakve teme je višestruk. Istorija Srba i Hrvata bila je u bivšoj zajedničkoj državi strogo odeljena između dve „nacionalne” historiografije. To je nepovoljno uticalo na proučavanje istorije naroda van granica matične federalne jedinice, tako da su radovi na ove teme doista retki. Monografije srpskih političkih stranaka uopšte, takođe nisu suviše brojne u našoj istoriografskoj produkciji. Reč je i o nedovoljno obrađenoj i neretko lišenoj stručnog i nepristupačnog pristupa istoriji jugoslovenske ideje pre njenog ostvarenja u vidu zajedničke države južnih Slo-

vena. Kako je ova stranka u datom periodu obuhvatila skoro sav srpski živalj na prostorima tadašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije, ovom knjigom dat je značajan doprinos proučavanju istorije Srba u Hrvatskoj. Ličnost Svetozara Pribičevića, jednog od najvažnijih ideologa ove stranke i ideologa jugoslovenstva, takođe je nedovoljno obrađena za period pre I svet-skog rata, što je takođe jedan od učinaka ovog historiografskog poduhvata.

Autorka je prikazala identitet Srba u Hrvatskoj korišćenjem termina „srpski svet”, umesto „srpski narod” ili „srpska nacija”, time ukazujući na fluktuirajuću predstavu o sebi, raspolućenu između nacije i vere, između Carstva i Hrvatske, između Hrvatske i Srbije. Njen pristup nije klasičan, kako se može na prvi pogled učiniti na osnovu jednostavnog naslova. Među istoričarima koji su dosada pisali o ovoj stranci (Mato Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova*, Srbobran 1884-1902, Zagreb 1991, i Vasilije Kresitić, *Istorija Srba u Hrvatskoj i Slavoniji 1848-*